

SROVNÁNÍ AKTIVITY A STUDIJNÍHO PROSPĚCHU CHLAPCŮ A DÍVEK VE VÝUCE OBČANSKÉ VÝCHOVY NA ZŠ

Lucie Zormanová

Anotace: *V příspěvku srovnávám aktivitu a studijní prospěch chlapců a dívek ve výuce občanské výchovy v prostředí základní školy. Aktivitu zde pojmám jako četnost a délku verbálních zapojení (dívky-chlapce) v interakci učitel-žák a obsah replik žáka. Dále jsou zde srovnány výsledky z dotazníku, který zjišťoval naplňování některých základních cílů vzdělávacího programu Základní škola pro předmět občanská výchova. Studijní prospěch je měřen známkami na vysvědčení z občanské výchovy.*

Abstract: *In the paper I compare the activity and marks of boys and girls in tuition of civics at primary school. I understand activity as how many times a pupil (a boy or a girl) says something in tuition of civics, how long his/her address takes and I also describe the content of the address. I compare the results of a questionnaire which concerns the aims of the curriculum for primary school. Pupil's achievement is described by marks from civics on a school report.*

Jako jeden z mnoha projevů role genderu ve vzdělávání je, jak dokazují výsledky z výzkumů mnoha autorů (Švanda 1989; Chráska 1996; Moravcová-Smetáčková, Mičienka, Rubánková 2002; Průcha 1997), fakt, že dívky jsou na základní i střední škole hodnoceny lepšími známkami než chlapci. Do učitelova hodnocení také vstupují kromě samotného výkonu žáka i další faktory, jako jsou píle či chování žáka. Dívky jsou pro učitele méně problematické než chlapci, vzhledem k tomu, že jsou v období rané socializace vedeny k tichosti a k pasivitě (Chráska 1996; Renzetti, Curran 2005).

Ač mají děvčata lepší prospěch, jsou daleko více kritická ke svému výkonu než-li chlapci, kteří se naopak hodnotí dosti velkoryse (Švanda 1989; Gilligan 2001; Průcha 2002). Tato kritika může pramenit z toho, že učitele nedávají děvčatům takový prostor k projevu při výuce (Bailey, Kahle 1993; Smetáčková 2006; Sadker, Sadker 1994; AAUW 1991; Golombok, Fiwush 1994) a zastávají názor, že dobré známky děvčat jsou výsledkem jejich píle, kdežto u chlapců je to výsledek jejich nadání, logického myšlení (Smetáčková 2006; Gilligan 2001). Protože učitelé věnují více pozornosti chlapcům, jsou děvčata ve vyučování pasivnější (Sadker & Sadker 1994; Muito 2004; Bailey, Kahle 1993; Smetáčková 2006; AAUW 1991; Golombok, Fiwush 1994; Ghey 1997; Jarkovská 2003).

Podle výzkumů však aktivita děvčat a chlapců závisí na vyučovaném předmětu: například S. Sjorslev (1986) sledoval participaci děvčat a chlapců v komunikaci ve vyučování mateřského jazyka na ZŠ. Děvčata zde měla více a o 1/3 delších replik než chlapci. Čemuž by odpovídal i fakt, že jazyky jsou společností chápány jako tradiční ženská doména (Rosser 1995; Tatar, Emmanuel 2001).

K. Taber (1992) sledoval počet a obsah replik chlapců a dívek ve fyzice, která je společností chápána jako tradiční mužská doména (Rosser 1995; Tatar, Emmanuel 2001). Zde chlapci naopak měli 4x více replik než děvčata a jejich repliky se týkaly daleko více probíraného tématu fyzikálního učiva, než tomu bylo u dívek.

Zvláštní postavení mezi vyučovacími předměty má občanská výchova, která obsahuje učivo z několika humanitně zaměřených oborů. Není mi znám výzkum, jež by se zabýval genderovou problematikou v občanské výchově na úrovni základních škol. Oblast občanskospolečensko-vědního základu na úrovni středních škol zkoumal roku 2002 CERMAT. Tento výzkum se zaměřuje na srovnávání znalostí a dovedností dívek a chlapců v občanskospolečensko-vědním základu. Při řešení testu byli úspěšnější chlapci než dívky, a to navzdory tomu, že podle údajů z dotazníku mají dívky z tohoto předmětu lepší známky na vysvědčení, projevují o něj větší zájem a více se na něj připravují. Chlapci řešili úspěšněji úlohy s tematickým zaměřením na politické dění, zatímco dívky byly úspěšnější v úlohách týkajících se lidské psychiky, sociálních vztahů a rodinného života (Moravcová-Smetáčková, Mičienka, Rubánková 2002).

Cíle výzkumu

Zjistit, zda existuje vztah mezi pohlavím žáka, mírou aktivity v předmětu občanská výchova, zájmem o učivo jednotlivých tematických okruhů občanské výchovy a studijním prospěchem v předmětu občanská výchova.

Charakteristika vybraných výzkumných strategií, metod a technik

V současné době jsem zrealizovala předvýzkum, v němž jsem si ověřila nosnost výzkumného nástroje. Pro získání konkrétních dat byla zvolena kvantitativní metoda standardizovaného pozorování, konkrétně technika interakční analýzy. Ve výzkumu se jedná o pozorování a vyhodnocování komunikace a interakce ve školní třídě. Data byla zaznamenávána pomocí diktafonu.

Následující kategorie pozorovacího systému, jež jsem sama vytvořila, vychází z pozorovacích systémů N. A. Flanderse, K. S. Tabera a J. Maňáka:

Řeč učitele (podle Flanderse):

- 1) Pochvala nebo povzbuzení (P)
- 2) Objasnění, rozvíjení nebo použití myšlenek navržených žáky (Ř)

- 3) Dává otázky (O)
- 4) Přednáší (Ř)
- 5) Dává pokyny (P)
- 6) Kritizuje (I)

Řeč žáka (podle Tabera):

- 7) Odpověď nehlásícího se žáka, jehož vyvolal učitel (A)
- 8) Odpověď hlásícího se žáka, jehož vyvolal učitel (A)
- 9) Spontánní odpověď žáka bez udělení slova (A)
- 10) Žák položil otázku nebo vyslovil komentář (A)
- 11) Samostatná práce žáků (S) (podle Maňáka)
- 12) Ticho nebo zmatek (podle Flanderse, 1970)

Ř – řeč učitele

O – otázka pro žáka

P – podnět, stimulace

I – inhibice, odmítání

A – aktivita žáka

S – samostatná práce žáka

Aktivita žáka a aktivita učitele byla zaznamenána podle výše zmíněného pozorovacího systému a následně srovnána pomocí vzorců: (podle Maňáka)

$$Au = (O + P) / (\check{R} + I)$$

$$A\check{z} = (A + S) / (\check{R} + I)$$

Podle vzorce pro aktivitu žáků jsem spočítala aktivitu žáků celkově, aktivitu dívek a aktivitu chlapců. Posuzovala jsem obsah replik chlapců a dívek (podle Tabera 1992):

Kategorie obsahu replik:

- 1) repliky týkající se afektivních aspektů probíraného učiva
- 2) repliky týkající se organizačních záležitostí
- 3) repliky týkající se právě probíraného tématu
- 4) společenská konverzace

Srovnávala jsem obsah replik chlapců a dívek podle procentuálního zastoupení v jednotlivých kategoriích. Data z pozorování jsem doplnila daty, které jsem získala z dotazníků určeného žákům vycházejících ze základních cílů RVP a Vzdělávacího programu Základní škola (viz příloha), a průměrnými známkami dívek a chlapců na vysvědčeních.

Výsledky předvýzkumu

Předvýzkum byl realizován v 6. – 9. ročníku na ZŠ v Blansku, kde bylo pozorováno 7 vyučovacích hodin, zjištěn studijní prospěch ve všech třídách a také všechny třídy byly podrobeny dotazníkovému šetření (dotazníky byly

vybrány od 67 chlapců a 52 dívek). Níže formuluji několik předpokladů a vyjadřuji se k nim na základě výsledků svého pozorování.

1) Chlapci jsou ve vyučovacích hodinách občanské výchovy aktivnější než dívky.

Tento předpoklad se potvrdil v 6 ze 7 pozorovaných vyučovacích hodin. Dívky byly mírně aktivnější jen ve vyučovací hodině v 6. B, kde se diskutovalo v kruhu o tom, co se jim v uplynulém roce podařilo a co nepodařilo, a měly si vzájemně radit, jak by situaci mohli zlepšit.

2) Dívky mají v občanské výchově lepší studijní prospěch než chlapci (Švanda 1989; Chráska 1996; Moravcová-Smetáčková, Mičienka, Rubánková 2002; Průcha 1997; Jarkovská 2003).

Tento předpoklad se potvrdil ve všech třídách, největší rozdíl ve známkách ve prospěch dívek se projevil v 9. B a činil 0,769 stupně.

3) Chlapci jsou aktivnější než dívky ve vyučovacích hodinách, na nichž se probírají politologická témata.

Tento předpoklad se potvrdil, při probírání politického uspořádání v ČR v 6. A a 6. B byli aktivnější chlapci. Index aktivity žáka byl spočítán na jednotlivého žáka. Index aktivity dívky v 6. A byl 0,132 a chlapce 0,156 a v 6. B byl index aktivity dívky 0,08 a chlapce 0,145.

Chlapci také projevovali o toto učivo větší zájem, v 6A chlapci pronesli 89 replik týkajících se právě probíraného tématu, dívky jen 64, v 6B poměr činil 51:24 ve prospěch chlapců.

4) Chlapci častěji než dívky čtou denní tisk (Moravcová, Mičienka, Rubánková 2002).

Tento předpoklad se potvrdil: téměř každý den čte denní tisk 11,94 % chlapců, což činí jen 3,85 % dívek.

5) Chlapci častěji než dívky sledují hlavní televizní zpravodajství (Moravcová, Mičienka, Rubánková 2002).

Tento předpoklad se potvrdil: téměř každý den sleduje hlavní televizní zpravodajství 58,11 % a jen 44,23 % dívek.

6) Dívky mají citlivější vztah než chlapci k životnímu prostředí (Kuracina 2002, 2005).

Tento předpoklad se jen částečně potvrdil: 82,69 % dívek a jen 65,56 % chlapců souhlasilo s výrokem: chci žít tak, aby mé chování bylo šetrné k přírodě, ale jen 62,31 % dívek a 67,05 % chlapců souhlasilo s výrokem: znepokojuje mě znečištění životního prostředí.

7) Chlapci mají pozitivnější vztah než dívky k lokalitě, v níž bydlí (Quesnell 2002; Francis, Kay 1995).

Tento předpoklad se nepotvrdil: 75,91 % chlapců a 82,69 % dívek souhlasilo s výrokem: mám rád místo, kde bydlím.

8) Dívky mají k náboženství vstřícnější vztah než chlapci (Quesnell 2002; Francis, Kay 1995).

Tento předpoklad se nepotvrdil 31,94 % chlapců a jen 19,23 % dívek nesouhlasí s výrokem: Bible již nemá pro současný život žádný význam. 34,27 % chlapců a 30,77 % dívek nesouhlasilo s výrokem: církev již nemá pro současný život žádný význam.

9) Dívky mají konzervativnější obecné morální postoje než chlapci (Quesnell 2002; Francis, Kay 1995).

Tento předpoklad se potvrdil: s výrokem: není nic špatného na tom, když si alkoholické nápoje kupují osoby mladší 18 let souhlasilo 34,27 % chlapců, ale jen 28,85 % dívek.

S výrokem: na krádežích v obchodě není nic špatného souhlasila jen 4,47 % chlapců a jen 1,92 % dívek.

S výrokem: není nic špatného na tom, když lidé malují graffitti, kdekoli se jim zlíbí, souhlasilo 26,82 % chlapců a 21,15 % dívek.

10) Dívky mají pozitivnější vztah než chlapci k minoritám (Quesnell 2002; Francis, Kay 1995).

Tato hypotéza se potvrdila: 20,85 % chlapců a jen 9,61 % dívek souhlasilo s výrokem: homosexualita je špatná.

S výrokem: mám přátele mezi Romy souhlasilo 22,35 % chlapců a 26,92 % dívek.

Literatura:

AAUW (American Association of University Women). *How schools shortchange girls*. Washington D.C. : Author, 1991.

FLANDERS, N. *Analyzing Teacher Behavior*. Addison-Wesley : Reading, 1970.

FRANCIS, L. J.; KAY, W. K. *Teenage religion and values*. Leominster : Gracewing, 1995.

GHEY, M. *Gender and interaction in the classroom*. [online] Autumn Term 1997. Dostupné z: www.partnership.mmu.ac.uk

GILLIGAN, C. *Jiným hlasem*. Praha : Portál, 2001.

GOLOMBOK, S.; FIVUSH R. *Gender development*. Cambridge : Cambridge University Press, 1994.

- CHRÁSKA M., jun. *K analýze současného hodnocení a klasifikace na základní škole. Rigorózní práce.* Pedagogická fakulta UP : Olomouc, 1996.
- JARKOVSKÁ, L. *Rovné příležitosti dívek a chlapců ve vzdělání.* Brno : Nesehnutí, 2003.
- KAHLE, J. B.; BAILEY, S. Gender Differences in Science Education. *Educational Psychologist*, 1993, roč. 28, č. 4.
- KURACINA, D. Postoje žiaků základních škol k environmentální realite-gender štúdia. In *sborník referátů z XIII. konference ČAPV – Pedagogický výzkum: Reflexe společenských potřeb a očekávání.* Olomouc : PdF UP, 2005, s. 161–166.
- KURACINA, D. Gender štúdia environmentálnych postojov žiakov ZŠ a osemročných gymnázií. In *Zborník referátov z VI. konferencie Cesty demokracie vo výchove a vzdelávaní-Aktuálne otázky environmentálnej a zdravotnej výchovy v materských a základných školách.* Bratislava : PdF UK, 2002, s. 59–65.
- MORAVCOVÁ, I.; MIČIENKA, M.; RUBÁNKOVÁ P. *Gender v OSZ: porovnání znalostí a dovedností dívek a chlapců v maturitním předmětu občanský a společenskovední základ-zpráva z výzkumného šetření.* Praha : CERMAT, 2002.
- MUITO, M. *Gender Equality in the Classroom „reflections on practice“.* Secretary Fawe Kenya Executive Commitee, 2/2/2004, Nairobi, Kenya.
- PRŮCHA, J. *Moderní pedagogika.* Praha : Portál, 1997.
- QUESNELL, M. D. *Co si myslíme, čemu věříme a kdo jsme.* Praha : Academia, 2002.
- RENZETTI, C. M.; CURRAN, D. J. *Ženy, muži a společnost.* Praha : Karolinum, 2005.
- ROSSER, S. *Teaching the Majority: Breaking the gender: Barrier in Science, Mathematics and Engineering.* New York : Teachers College Press, 1995.
- SADKER M.; SADKER D. *Failling at fairness.* New York : Charels Scribner's Sons, 1994.
- SMETÁČKOVÁ, I. *Škola posiluje nerovnost pohlaví, ale nemusí tak být. Rodina a škola,* 2006.
- ŠVANDA, I. *Specifika žáků jednotlivých druhů středních škol.* Praha : VÚOŠ, 1989.
- TABER, K. S. *Girl's Interaction with Teachers in Mixed Physics Classes: Results of Classroom Observation [online]. International Journal of*

Science Education, 1992, s. 163-180. Dostupné z:
ww.eric.ed.gov/ERICWebPortal

TATAR, M.; EMANUEL, G. Teachers' perceptions of their students' gender roles. *The Journal of Educational Research*, Mar/Apr 2001, roč. 94, č. 4, s. 215–224.

Příloha:

Ahoj, chtěla jsem Tě poprosit o vyplnění tohoto dotazníku. Dotazník slouží pouze k výzkumným účelům, je anonymní, nikdo se tedy neví, co jsi zde napsal(a). Byla bych ráda, kdybys mi sdělil(a) vlastní názor, pravdu o vlastní činnosti a o zájmu o společenské vědy. Tvá upřímnost je pro mě nejcennější a jediné tak mohu získat pravdivé údaje.

hoch-dívka* Třída:

Vyučující:

1) Jak často čteš denní tisk:

téměř každý den 2-3x týdně 1x týdně 1x měsíčně vůbec

2) Jaké rubriky Tě v denním tisku nejvíce zajímají:

politika kultura názory a komentáře regionální zpravodajství
sport ekonomika společenská rubrika jiná:

3) Jak často sleduješ hlavní televizní zpravodajství:

téměř každý den 2-3x týdně 1x týdně 1x měsíčně vůbec

4) Myslíš si, že učivo, které v občanské výchově probíráte, se Ti bude hodit v každodenním životě?

5) Patří občanská výchova k tvým oblíbeným předmětům?

6) Patří podle tvého názoru občanská výchova ve srovnání s ostatními vyučovacími předměty k předmětům lehčím nebo těžším

7) Jaké téma (jaká témata) Tě v OV nejvíce zaujalo(a)?

8) Souhlasíš s následujícími výroky:

a) Člověk je pánem tvorstva

souhlasím nesouhlasím nevím*

b) Chci žít tak, aby mé chování bylo šetrné k přírodě

souhlasím nesouhlasím nevím*

- c) Znepokojuje mě znečištění životního prostředí
souhlasím nesouhlasím nevím*
- d) Není nic špatného na tom, když si alkoholické nápoje kupují osoby mladší 18 let
souhlasím nesouhlasím nevím*
- e) Na krádežích v obchodě není nic špatného
souhlasím nesouhlasím nevím*
- f) Není nic špatného na tom, když lidé malují graffitti, kdekoli se jim zlíbí
souhlasím nesouhlasím nevím*
- g) Homosexualita je špatná
souhlasím nesouhlasím nevím*
- h) Mám přátele mezi Romy
souhlasím nesouhlasím nevím*
- ch) Mám rád místo, kde bydlím
souhlasím nesouhlasím nevím*
- i) Bible již nemá pro současný život žádný význam
souhlasím nesouhlasím nevím*
- j) Církev již nemá pro současný život žádný význam
souhlasím nesouhlasím nevím*

*nehodící se škrtněte

Za pravdivé vyplnění předem moc děkuji.